

Декайло П. В.
*старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного
університету*

Процесуальні особливості судового провадження щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану в Україні

Реформа кримінального процесу, яка відбулася з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році, втілила прагнення законодавця закріпити таку модель кримінальної юстиції, яка відповідала б загальноновизнаним міжнародним стандартам захисту прав і свобод людини та здійснення правосуддя. Водночас істотної зміни зазнала процесуальна форма кримінального судочинства щодо неповнолітніх майже на всіх його етапах, не винятком є провадження у суді першої інстанції.

Метою дослідження є теоретико-правова характеристика судового провадження як одного з основних елементів вітчизняного кримінального процесу, визначення його структури (стадій) та головних особливостей.

Так, важливою стадією кримінального процесу є судовий розгляд, який призначено для розгляду кримінальних проваджень за суттю [1]. При цьому, судовий розгляд проваджень є структурним елементом, стадією судового (кримінального) провадження. У п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України сформульовано, що судове провадження – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами [5].

В юридичній літературі у свій час підкреслювалося, що «судовий розгляд в системі стадій кримінального процесу посідає центральне місце і є найбільш важливою його стадією. У цій стадії суд самостійно досліджує наявні у справі докази, а також нові докази, які надані сторонами кримінального провадження або витребувані судом» [4, с. 270, 271]. Судовий розгляд кримінального провадження – «основна стадія кримінального процесу, коли суд, здійснюючи правосуддя, розглядає справу по суті й у своєму вироку вирішує питання про винність чи невинність обвинуваченого, застосування або незастосування до нього покарання, а також приймає рішення щодо застосування або незастосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього чи примусових заходів медичного характеру» [2, с. 712].

Окремі процесуалісти справедливо вказують, що сутність судового розгляду полягає у вирішенні судом правового спору між стороною обвинувачення і обвинуваченим, змістом якого є питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та про призначення йому певного виду покарання. Тільки у судовому розгляді кримінального провадження, людина від імені держави на підставі вироку може бути визнана винуватою у вчиненні злочину та їй може бути призначено покарання.

Також варто відмітити, що у кримінальній процесуальній науці поряд із загальним судовим розглядом розрізняють такі його види: спрощений і заочний судовий розгляд, а також судовий розгляд при особливому провадженні та провадженні із підсиленими процесуальними гарантіями. Окрім того, можливо вести мову й про такі види судового розгляду, як: здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх; кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; кримінальних проваджень з перегляду судових рішень (провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження за нововиявленими або виключними обставинами) [3, с. 13-14]. Кримінальний процесуальний закон містить главу 30 КПК України «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції».

Розглянемо детальніше процесуальні особливості судового провадження щодо неповнолітніх.

Згідно зі статтею 6 Сімейного кодексу України, особа має статус дитини до досягнення нею вісімнадцяти років, коли настає повноліття. Статті 31, 32 і 34 Цивільного кодексу України також визначають правовий статус дитини та її поведінку у цивільних справах та спорах [7].

Кримінальне провадження стосовно неповнолітніх регулюється положеннями глави 38 КПК України та здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [5]. Процесуальне керівництво таким досудовим розслідуванням здійснюється прокурорами, на яких законодавством покладається обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей [7].

Варто відзначити, що особливістю кримінального провадження стосовно неповнолітнього є те, що в ньому обов'язково беруть участь батьки чи інші законні представники неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 488 КПК України), а також захисник (захисники) (п. п. 1,2 ч. 2 ст. 52 КПК України) [5].

Судовий розгляд кримінальних проваджень щодо вказаної категорії осіб здійснюється суддями уповноваженими зборами суддів на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Своєрідністю судового розгляду щодо неповнолітніх є збільшення кількості обставин, що підлягають встановленню, порівняно із загальним порядком досудового розслідування (ст.485 КПК України). Ось деякі обставини, які зазвичай вимагають додаткового встановлення у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх:

1. Вік обвинуваченого: Потрібно встановити точний вік неповнолітнього, оскільки це може впливати на його правовий статус та можливі наслідки за скоєне правопорушення.

2. Психологічний стан та розвиток: Для визначення винності та відповідальності неповнолітнього може бути потрібно провести психологічну експертизу для визначення його психічного стану та зрілості мислення.

3. Соціальний контекст: Проведення додаткового розслідування щодо умов, в яких виростає неповнолітній, може бути важливим для визначення факторів, які можуть впливати на його поведінку.

Відповідно до ч. 4 ст. 28 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді

першочергово. Зазначений імператив «de lege ferenda» передбачає прискорення кримінального процесу у випадках, коли це обґрунтовано і визнано законодавцем як важливу потребу.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13, вказав, що суд, при ухваленні судового рішення щодо неповнолітнього, повинен керуватися принципом найкращих інтересів дитини [6]. Принцип найкращих інтересів дитини, встановлений у Конвенції ООН про права дитини, є одним із основних принципів в справах, пов'язаних із неповнолітніми. Згідно з цим принципом, прийняття рішень та здійснення дій стосовно неповнолітньої особи має спрямовуватися на захист та забезпечення її найкращих інтересів. Це може включати в себе заходи, спрямовані на соціальну реабілітацію та виховання, а не лише покарання.

А відповідно до КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта (ч. 1 ст. 337 КПК) [5].

Обвинувальний акт як процесуальний документ, що визначає межі судового розгляду, має важливе значення для суду який розглядає кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи. Саме тому, враховуючи значення для подальшого судового розгляду, законодавець встановлює, що розгляд кримінального провадження в суді розпочинається з оголошення цього процесуального документа.

Судовий розгляд кримінальних проваджень передбачає визначення обсягу доказів та порядку їх дослідження. Такий процесуальний порядок визначення обсягу доказів та їх дослідження регламентовано у ст. 349 КПК України. Ця норма процесуального закону визначає, що після роз'яснення неповнолітньому обвинуваченому суті обвинувачення (тобто після виконання дій, передбачених ст. 348 КПК України), головуючий надає сторонам право проголосити вступні промови в яких як сторона обвинувачення так і сторона захисту зазначають, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів.

Під час провадження у суді першій інстанції не лише вчиняються відповідні процесуальні дії, а й ухвалюються передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні рішення. Так відповідно до вимог ст. 369 КПК України "судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку", "судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали" [5].

При постановленні вироку щодо неповнолітніх суд зобов'язаний врахувати і вимоги зазначені у ст.ст. 498-502 КПК України, які прописують порядок застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності[5].

Отже, безпосередній розгляд справи (судове провадження) вирішує кримінально-правовий конфлікт, застосовуючи при цьому кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми. Це дає підставу зробити висновок про те, що на суд покладається обов'язок виконати приписи закону (оголосити обвинувальний акт, роз'яснити суть обвинувачення, дослідити докази, провести дебати) та виключити будь-які законні сумніви в обґрунтованості, вмотивованості, справедливості і законності вироку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Seabrooke S., Sprack J. Criminal Evidence and Procedure: the Essential Framework. Second Edition. London, 1996. 500 p.
2. Гошовська Ю. В. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015 № 17
3. Ігнатюк О. В. Судове провадження у першій інстанції в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Ірпінь: НУДПСУ, 2014. 20 с.
4. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88 (з останніми змінами та доповненнями)
6. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/345736__345801 (дата звернення: 13.09.2022)
7. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 13.09.2023)
8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22, ст.135

УДК 343.13

Канюка В. Є.
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності,
Західноукраїнський національний університет*

Колабораційна діяльність як кримінально-правове явище в умовах збройної агресії

Проблематика колабораційної діяльності в умовах збройного конфлікту набуває особливої актуальності в сучасному українському правовому дискурсі. Правова кваліфікація колабораціонізму, його детермінація та диференціація відповідальності за різні форми співпраці з окупаційною владою становлять науковий інтерес з огляду на необхідність забезпечення балансу між національною безпекою та гарантуванням прав і свобод громадян в особливих